

*Комісарчук Р. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри криміналістики**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИННОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню основних положень інформаційно-аналітичного забезпечення, спрямованого на підвищення ефективності розкриття господарської злочинної діяльності, оскільки сьогодні господарська сфера вимагає серйозної уваги до розробки стратегії і тактики протидії організованій злочинній діяльності, яка представляє реальну загрозу національній економічній безпеці України.

Ключові слова: розкриття злочину, інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування, господарські злочини, технологія злочинної господарської діяльності, технологія розслідування, організована злочинна діяльність.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок теорії і практики, їх взаємозумовленість, співвідношення потреб і можливостей визначають розвиток того чи іншого напрямку наукової та практичної діяльності. Так, «окремими методами пізнання в криміналістиці є узагальнення слідчої практики, вивчення її використання взаємозв'язку між способами вчинення злочинів і методами їх розкриття, побудова слідчих версій, активне використання даних природних і технічних наук» [1]. Коментуючи стан і ефективність боротьби з господарськими злочинами, можна констатувати, що концептуально серйозних результатів не досягнуто. Найслабшою ланкою є невчасне реагування правоохоронних органів щодо «запланованих» (що готуються) і тих, що вчиняються, господарських злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цієї проблеми у галузево-предметному плані висвітлювали вчені-юристи України Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, М.І. Бажанов, В.Д. Басай, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Т.В. Варфоломєєва, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, А.Я. Дубинський, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.А. Кириченко, Н.І. Клименко, І.П. Козаченко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Мальяренко, М.І. Мельник, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Б.Г. Розовський, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, О.П. Снігерьев, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, країн СНД Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, А.К. Гаврилов, Г.І. Грамович, Д.С. Карев, Л.М. Карнеєва, О.М. Ларін, І.М. Лузгін, П.А. Лупинська, І.Л. Петрухін, М.С. Полевой, М.І. Порубов, О.Р. Ратинів, В.М. Савицький, М.С. Строгович, М.А. Чельцов, С.А. Шейфер, М.П. Яблоков та інші.

До того ж проблема вдосконалення розкриття і розслідування злочинів багатоаспектна. На цьому фоні розвиток криміналістичної теорії Р.С. Белкін визначив, як побудову системи, заснованої на використанні: 1) власне фактичного матеріалу; 2) експериментального фактичного матеріалу; 4) статистично узагальненого і належним чином інтерпретованого фактичного матеріалу; 5) гіпотетичного фактичного матеріалу; 6) абстрактно-логічного матеріалу [2, с. 254].

Відповідно, процес розробки нових теоретичних побудов і їх практичного використання в цьому ракурсі можна представити у вигляді схеми взаємопов'язаних елементів: практична діяльність; аналіз, систематизація та її структурування; дослідження (теоретичні розробки); апробація отриманих результатів та їх аналіз. Враховуючи співвідношення існуючої практики розкриття господарських злочинів, використання при цьому інформаційно-аналітичних і комунікаційних методів і засобів позначилися сьогодні на виявленні закономірностей, що дозволяє виділити серед них найбільш загальні й суттєві, і на основі цього розробити теоретичні побудови і рекомендації щодо їх практичного використання.

Мета дослідження зводиться до обґрунтування основних положень інформаційного забезпечення, спрямованого на підвищення ефективності розкриття злочинів, пов'язаних зі сферою господарювання.

Незважаючи на складність самої господарської діяльності, багатоманітність окремих її проявів залежно від видів і форм, а також існування безлічі підходів до розуміння самої суті господарських злочинів, на наш погляд, досліджуване явище все ж має ряд загальних для всіх його проявів рис, що надає можливість провести його інформаційну та аналітичну систематизацію в загальному вигляді.

Структурні елементи злочинної діяльності, закономірності їх формування та використання, характер наявних взаємозв'язків між цими елементами – все це визначає теоретичні основи розробки пропонованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення розкриття злочинів, пов'язаних з господарською діяльністю.

Означене поняття системи дано нами з позицій наукових підходів у систематиці як одного зі складових елементів процесу пізнання [3, с. 642]. Запропоноване до розгляду інформаційно-аналітичне забезпечення в інтересах боротьби з господарськими злочинами можна уявити, як теоретичну побудову, що належить до прикладних галузей знань, спрямованих на вирішення широкого кола завдань щодо розкриття злочинної господарської діяльності. Означена теоретична побудова як наукова система, по суті, призначена служити інтегративною базою аналізу найрізноманітніших об'єктів і їх властивостей для того, щоб подолати теоретично-прикладну відчуженість предметних, природних і юридичних наук в умовах сформованої їх диференціації у вирішенні тактичних задач розслідування господарських злочинів.

Наразі предметна сфера інформаційно-аналітичного забезпечення включає в себе велике різноманіття окремих теоретичних побудов, що охоплюють досить широку область наукових знань. До них слід віднести теорію оперативно-розшукової діяльності, принципи ведення оперативно-довідкових і криміналістичних обліків, інформаційне забезпечення, створення й обслуговування баз даних, збір, аналіз і передачу інформації та інші. Стосовно

суто криміналістичних побудов – це діагностика й ідентифікація, вирішення ситуаційних завдань, організація і планування, прогнозування та ін. Для запропонованої системи об'єднуючим началом виступає діяльність з інформаційно-аналітичного забезпечення розкриття злочинної господарської діяльності.

На нашу думку, інформаційно-аналітична система повинна складатися з наступних розділів: 1) загальні положення пропонуваної системи; 2) інформація стратегічного рівня; 3) тактична інформація; 4) система інформаційної комунікації; 5) аналітичні алгоритми й моделі, технології.

Система інформаційної комунікації стосується методів збору, накопичення, систематизації і передачі інформації. Аналітичні алгоритми і моделі служать для якісного аналізу інформації, її оцінки та реалізації.

Найважливішим елементом цього інформаційно-аналітичного забезпечення виступає аналіз та систематизація способів вчинення господарських злочинів. Більшість їх залежить від базової спрямованості злочинних формувань.

Об'єкти господарських злочинів можуть становити окремі напрями отримання інформації під час розкриття виділеної категорії злочинів. Об'єкти формують змістовну сторону будь-якої теоретичної побудови або теорії, проходячи шлях емпіричного аналізу істотних властивостей і ознак, об'єднання і пояснення відомих та нових фактів, отримання у кінцевому підсумку пов'язаних з цими об'єктами закономірностей. Отримані закономірності співвідносяться з теоретичними положеннями відповідної галузі знань.

Сфера пізнання кожної науки залежить від її предмета; саме в цій сфері здійснюється відображення конкретного наукою об'єктивної дійсності, тобто відображення, що становить зміст цієї, а не іншої сфери наукового пізнання [4, с.379].

Предмет інформаційно-аналітичного забезпечення – це виявлення і вивчення закономірностей розкриття злочинів, пов'язаних з господарськими злочинами і сприяння злочинній господарській діяльності.

Формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення як елемента криміналістичного знання обумовлює кордони досліджуваних закономірностей, явищ, процесів і предметів лише в рамках правового віднесення їх до господарської діяльності або діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби з господарськими злочинами.

Методи, які використовуються у запропонованій системі інформаційно-аналітичного забезпечення, мають свої особливості, сутність яких визначається регламентацією застосовуваних засобів і методів досліджень через закономірну закритість, таємність інформації. Під методом розуміється спосіб дій, зокрема пізнання, підхід до дійсності в дослідженні, образ дії для досягнення будь-якої мети [5, с. 63].

Белкін Р.С. зауважував, що «метод окремої теорії – система пізнавальних прийомів, що використовуються як для побудови самої теорії, так і в практиці пізнання її предметної сфери» [6, с. 22]. Метод, по суті, відображає певний підхід до організації теоретичного дослідження, спрямований на досягнення сформульованої мети, обумовленої можливостями обраного методу.

Коло завдань виділеної системи інформаційно-аналітичного забезпечення, на наш погляд, може вирішуватися із застосуванням декількох методів, що утворюють певну взаємопов'язану послідовність прийомів, операцій і режимів, та іменується методикою. Застосування будь-якого методу для досягнення поставленої мети має певну раціональність, спирається на вже досягнуті знання та накопичений практичний досвід.

Багатопрофільна сфера предметної частини інформаційно-аналітичного забезпечення та достатня різноманітність об'єктів аналізу обумовлює широкий спектр методів вирішення завдань щодо розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних зі сферою господарювання.

Системно-структурний аналіз методів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) і криміналістики дозволяє обирати ефективні шляхи вирішення різноманітних завдань, пред'являти певні вимоги до рівня підготовки кадрів та щодо оснащення відповідних підрозділів спеціальною технікою та обладнанням. Нові напрями дослідження оперативно-розшукової діяльності, криміналістики (як і в будь-якій іншій науці) поступово об'єднуються в області дослідження, утворюючи нові наукові будови, що володіють певною специфікою, яка відображає сферу їх реалізації. Означена нами сфера дослідження пов'язана з розробкою і впровадженням інформаційно-аналітичних систем для вирішення соціально-гуманітарних завдань – розкриття злочинів у сфері господарської діяльності.

Отже, розкриття злочинів господарської спрямованості цілком аргументовано можна розглядати як систему пошуку, отримання, передачі, дослідження, оцінки і реалізації інформації.

Функції в роботі з інформацією, що стосується господарської діяльності, повинні реалізовуватися в запропонованій системі інформаційно-аналітичного забезпечення, що охоплює оперативно-розшукову діяльність, криміналістичну реєстрацію, судову експертизу, інформаційну комунікацію та інші галузі знань.

Виділяючи інформаційно-аналітичне забезпечення як самостійний вид діяльності, необхідно розкрити його зміст і структуру. На нашу думку, інформаційно-аналітичне забезпечення становить сукупність заходів, що дозволяють знизити ступінь раптовості вчинення господарських злочинів, а також створити сприятливі умови й суттєво підвищити ефективність їх розкриття і подальшого розслідування.

У процесі розвитку криміналістики як галузі наукових знань постійно удосконалювалося забезпечення різної діяльності, пов'язаної з профілактикою і розслідуванням злочинів. При цьому одні види забезпечення з плином часу переростали рамки забезпечувальних заходів і включалися в самостійні галузі криміналістики. Так, наприклад, було з криміналістичної фотографією, еволюція розвитку якої перейшла від виду забезпечення в окремі розділи криміналістичної техніки. Деякі види забезпечення у процесі свого розвитку зближувалися з іншими і, збагачуючись новим змістом, трансформувалися в новий напрямки забезпечення. Так відбувався розвиток техніко-криміналістичного забезпечення.

У сучасних умовах розвитку науки виникнення нового наукового напрямку, вчення або окремої теоретичної побудови обов'язково пов'язано з обґрунтуванням необхідності та доцільності вирішення висунутих завдань. На цьому ґрунті фундаментальні та прикладні дослідження розрізняються за метою і завданнями.

Запропонована система інформаційно-аналітичного забезпечення з метою розкриття злочинів господарської спрямованості – це, на нашу думку, елемент криміналістики, що стосується такої її галузі, як криміналістична техніка, а конкретно – розділи судової фотографії, криміналістичної трасології, документознавства, почеркознавства, а також криміналістичної реєстрації, системно пов'язаної з оперативно-розшуковою діяльністю.

Головним змістом запропонованого виду забезпечення повинна стати інформація, систематизована для аналізу широкого

кола подій і даних, що тим чи іншим чином стосуються злочинної господарської діяльності та заходів щодо її локалізації. До переліку можуть входити дані про різні групи осіб і організацій, документообіг, технології і транспорт, відомості про фінансову діяльність та ін.

Перш ніж перейти до змісту запропонованої інформаційно-аналітичної системи, необхідно відповісти на питання про її природу. Незважаючи на уявну віддаленість певної групи закономірностей виникнення інформації про подію злочину, пов'язаної з господарськими злочинами, від сфери правових явищ (технічні і тактико-спеціальні питання), все ж вони породжені правовою суттю і реалізуються у сфері правових відносин. Запропонована система інформаційно-аналітичного забезпечення охоплює об'єкти і процеси як злочинної діяльності, пов'язаної з господарськими злочинами, так і діяльності правоохоронних органів з їх розслідування. У рамках представленої системи розглядаються закономірності, органічно пов'язані з юридичною, правовою сферою їх відображення.

Питання про сутність будь-якої теоретичної побудови пов'язане з оцінкою її службових функцій. Для розробленої системи інформаційно-аналітичного забезпечення такими функціями є розробка методів і засобів отримання, переробки, аналізу та реалізації інформації, що сприяє розкриттю злочинів господарської спрямованості.

Теоретична частина інформаційно-аналітичного забезпечення акумулює в собі широку сферу природничих і правових наук, опираючись при цьому на норми кримінального, кримінально-процесуального та інших законів. У зв'язку з цим використання прийомів, засобів і методів збору інформації, її опрацювання та здобуття нової інформації прямо або опосередковано отримує функціональний характер.

Правовою базою інформаційно-аналітичної бази служать: Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закон України «Про судову експертизу», а також нормативні акти, що стосуються ведення криміналістичних та оперативно-довідкових обліків.

Будь-яка галузь або елемент наукових знань є системою, яка може бути розглянута в двох основних аспектах – як сфера наукових знань і як наукова діяльність.

Конструювання нової теорії як елемента сформованої системи криміналістики є виникненням нового знання, тому запропонована концепція інформаційно-аналітичної бази як цілісної системи наукових поглядів потребує аналізу її генезису і структури. Системно-структурний аналіз є істотним (постановочним) елементом загальної теорії і предметної частини представленої сфери наукових знань. Розробка будь-якої наукової теорії, зокрема і розглянутої нами щодо інформаційно-аналітичної системи, неминує пов'язана з аналізом її методології, її світоглядною сутністю [7]. У нашому випадку такою сферою знань є криміналістика і оперативно-розшукова діяльність.

Водночас слід зазначити, що для вирішення своїх завдань навіть окремих наукових напрямків, теорія виражається через систему теоретичних узагальнень, принципів, специфічних методів і методик досліджень. Ця теорія об'єднує методологічні підходи криміналістики, оперативно-розшукової діяльності і наук, пов'язаних з теорією та інформаційними технологіями створення й опрацювання масивів баз даних [8, с. 185–193].

Комплекс принципів і підходів, запозичених з правових дисциплін, об'єднує: об'єкт знань – злочинна діяльність, подія злочину і особа, яка його вчинила; узгодженість процесу пізнання із законними його формами; мета досліджень – встанов-

лення фактів, подій, дій, осіб і об'єктів; суб'єкт пізнання – процесуально уповноважена особа; здійснення процесу пізнання в умовах протидії або в умовах ризику.

Галузь знань у сфері інформаційних технологій у запропонованій нами системі реалізує закономірності збору, накопичення та обробки масивів баз даних. Це стосується системи реалізації математичного аналізу, правил і порядку дослідження вихідних даних, їх структурування, вичленення інформаційних піків (зіставлення співпадаючих або близьких однорідних даних) і формулювання висновків. У процесі збору й аналізу інформації щодо злочинної господарської діяльності вирішуються такі основні завдання: побудова логічної схеми, що зв'язує окремі інформаційні блоки; конструювання певної моделі злочинної діяльності, що належить до сфери господарських злочинів; прогнозування діяльності злочинних формувань; обґрунтування потреби в інформації, якої бракує; визначення пріоритетних напрямків пошуку нової інформації.

Отже, цілком припустимо вести мову про конкретне інформаційне забезпечення із застосуванням техніко-криміналістичних засобів і методів у вирішенні наступних питань: вибір суб'єктів збору інформації, їх компетенції; визначення термінів, порядку і способів отримання, фіксації, обробки та систематизації отриманої інформації; аналіз інформації в рамках певної процедури із застосуванням типових методик та залученням відповідних фахівців; організація використання результатів аналізу інформації в практичній діяльності правоохоронних органів у рамках оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій.

Звертаючись до структури системи інформаційно-аналітичного забезпечення, слід виділити коло питань, що мають найбільше значення для досягнення ефективного інформаційного забезпечення в боротьбі зі злочинною господарською діяльністю. Під час формування банків даних щодо інформації про господарську діяльність необхідно виділити деякі суттєві моменти. Важливий постійний обмін необхідною інформацією як по горизонталі (між правоохоронними органами різного територіального підпорядкування на одному рівні управління), так і по вертикалі (між регіональними апаратами управління).

Запропонована система інформаційно-аналітичного забезпечення розкриває злочинів, пов'язаних із господарськими злочинами, відповідає вимогам наукового знання, яка виражається: 1) в актуальності (наукова і практична значущість досліджень). Підвищення ефективності боротьби зі злочинною господарською діяльністю за рахунок інформаційного компонента є найважливішим завданням в боротьбі з господарськими злочинами. 2) стабільності (кожен окремих науковий результат за відповідних умов може неодноразово відтворюватися). У роботі запропонованої інформаційно-аналітичної системи стабільність виражається в багаторазовому її використанні для аналізу різних даних. При цьому інформація реалізується у стабільний висновок, що стосується встановлення певного кола осіб, предмета / об'єкта злочину, типу і форми фінансових операцій і т.п. 3) обґрунтованості (отримані результати знаходять своє наукове пояснення). Реалізація запропонованої системи, побудованої на використанні встановлених об'єктивних закономірностей, забезпечить обґрунтованість отриманих результатів. 4) здатності до прогнозів (розширення сфери пізнання за межі спостережень за рахунок їх аналізу). Це найважливіша властивість інформаційно-аналітичної бази даних, яка забезпечує основу превентивних (попереджувальних) дій. Без обґрунтованого прогнозу не може бути попередження в силових чи інших діяч.

Ідея прогнозу реалізується в досягненні інформаційної переваги, а від неї – силової. 5) перспективності (постійне планування і вирішення нових поточних та довгострокових стратегічних завдань). Це невід’ємна властивість системи, яка повинна знаходити відображення в аналізі нових видів інформації, нових методах обробки та поданні даних.

У процесі формування запропонованої концепції як елементів наукового знання (фактів) розглядається широкий комплекс явищ і об’єктів, пов’язаних з підготовкою і вчиненням злочинної господарської діяльності. Очевидно, що формування цієї концепції передбачає не тільки виявлення і опис нових фактів, а і їх систематизацію, узагальнення та пояснення. З пояснення факту розпочинається його пізнання, проникнення в його сутність. Наразі предметна частина системи інформаційно-аналітичного забезпечення в розкритті злочинів, пов’язаних з господарською діяльністю, включає в себе велике різноманіття окремих теоретичних побудов, що охоплюють досить широку область наукових знань. До них слід віднести теорію криміналістичних обліків, вчення про сліди злочину і питання тактико-спеціальних дисциплін, теорію обслуговування масивів баз даних; щодо криміналістичних знань – це діагностика та ідентифікація, реконструкція обстановки за слідами на місці вчинення злочину та ін.

Говорячи про місце інформаційно-аналітичне забезпечення в процесі розкриття злочинної господарської діяльності, слід перш за все встановити зв’язок між інформацією, її аналізом і розкриттям злочину.

Аналіз окремих епізодів практики, коли можна говорити про ефективне використання інформаційних ресурсів для запобігання та розкриття злочинної господарської діяльності, показує, що прагнення комплексної кількісної і якісної оцінки інформації дозволяє розкрити її отримання, зміст і цінність. У цьому разі інформація – це не тільки дані, що надходять у формі повідомлення або відомостей, а й інформація як зв’язок між окремими даними і їх властивостями.

Інформація як зв’язок дозволяє моделювати – вибудовувати нові зв’язки, їх рівні та оцінювати властивості. Аналітична обробка інформації опирається на побудовані алгоритми систематизації інформації, встановлення тотожності і пошуку відсутніх даних, а для цього вибудовується свого роду модель злочинної господарської діяльності (її технологія), яка об’єднує широкий спектр джерел інформації.

Отже, запропонована система інформаційно-аналітичного забезпечення розкриття злочинів, що вчиняються у сфері господарювання, має об’єктивно виражену предметну сферу, структуру й методичну базу, використовує прийнятні в криміналістиці (криміналістичній реєстрації) і оперативно-розшуковій діяльності методологічні основи і принципи. Запропонована теоретична побудова охоплює широку сферу, пов’язану з теоріями криміналістики, криміналістичної реєстрації, оперативно-розшукової діяльності, судової експертизи та інформатики.

Література:

1. Васильев А.Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А.Н. Васильев, Н.П. Яблоков. – М., 1984. – 87 с.
2. Винберг А.И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебной экспертизы) / А.И. Винберг, Н.Т.Малаховская. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. – 183 с.
3. Белкин Р.С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р.С. Белкин. – М., 1988. – 304 с.
4. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Т. 2. Частные криминалистические теории / Р.С. Белкин. – М., 1978. – 410 с.
5. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р.С. Белкин. – М., 1979. – 409 с.
6. Лук’яничков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Є.Д. Лук’янович. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.
7. Лук’яничков Е.Д. О соотношении криминалистической и оперативно-тактической характеристик преступления / Е.Д. Лук’яничков // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. – 2003. – Вип.2. – С. 185–193.
8. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Уклад. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – Київ : «Довіра», 2006. – 789 с.

Комисарчук Р. В. Информационно-аналитическое обеспечение в процессе раскрытия преступной хозяйственной деятельности

Аннотация. Статья посвящена обоснованию основных положений информационно-аналитического обеспечения, направленного на повышение эффективности раскрытия хозяйственной преступной деятельности, поскольку сегодня хозяйственная сфера потребовала серьезного внимания к разработке стратегии и тактики противодействия организованной преступной деятельности, которая представляет реальную угрозу национальной экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: раскрытие преступления, информационно-аналитическое обеспечение расследования, хозяйственные преступления, технология преступной хозяйственной деятельности, технология расследования.

Komisarchuk R. Information and analytical support in the process of opening a criminal economic activities

Summary. The article is devoted to substantiation of the main provisions of information and analytical support aimed at improving the efficiency of disclosure of economic crime, because today economic area requires serious attention to the development of strategies and tactics of combating organized crime, which represents a real threat to national economic security of Ukraine.

Key words: crime, information and analytical support for the investigation, economic crime, criminal economic activity technology, technology investigate organized criminal activities.